

Numer 2 (7)

Data odczytu: 4.2..2004

Referent: Edward Wiśniewski

Rok II

Data wydania: 7.2.2004

Dzieje ulicy marszałka Ferdynanda Focha.

Dnia 26.04.1923 Rada Miejska Grudziądza podjęła uchwałę o nadaniu tytułu Honorowego Obywatela Grudziądza francuskiemu marszałkowi Ferdynandowi Fochowi, za zasługi w zwycięstwie państw Ententy w I wojnie światowej, oraz za pomoc w tworzeniu się we Francji „Błękitnej Armii” gen. J. Hallera. W 1930 r. ulicę Strzelecką przemianowano na ul. Marszałka Ferdynanda Focha.

Pierwszą wzmiankę o tej ulicy uwidocznił na planie miasta z 1756 r. – jako „drogę do Brodnicy, skracającą przy filarze granicznym i nowej stodole – na południe”.

Następny plan miasta Grudziądza z 1781 r. pokazuje już wytyczoną ulicę od „Placu Krowiego” (ob. Al. 23 Stycznia), z niektórymi budynkami do „Rowu Hermana”.

Ówczesna nazwa ulicy – Strzelecka (Schützenstrasse) wiąże się ze strzelnicą niemieckiego Bractwa Kurkowego, skupiającego najlepszych strzelców w mieście. Data założenia tej organizacji nie jest bliżej znany, gdyż dokumenty Bractwa zostały spalone podczas pożaru w 1659 r. Wzniesiony w 1840 r. „Dom Strzelecki” znajdował się dokładnie w miejscu dzisiejszego holu teatralnego.

Ułożenie kostki brukowej na ulicy Focha nastąpiło około 1896 r. z okazji otwarcia linii tramwajowej, łączącej dworzec kolejowy z terenami Wystawy Przemysłowej w „Tivoli”.

Domy o numeracji nieparzystej:

- nr 1-3, zbudowany został w 1896 r., wraz z piekarnią narożną. Właścicielem był Wilhelm Pegen, a warsztat piekarski przejął w 1938 r. Wł. Wiśniewski i był jego posiadaczem do 1951 r., z przerwą okupacyjną. Po likwidacji „prywatnej inicjatywy” mieściła się tam filia Biblioteki Miejskiej. Budynek ten w czasie działań wojennych został zniszczony w 25 %, a przetrwał tylko dlatego, że Niemcy nie zdążyli ewakuować ludności z piwnic.
- Nr 5/7. Mieściły się tu zabudowania browaru (zał. W 1872 r.), przez W. Sommera. W 1907 r. nabył posiadłość Ottokar Redman. W 1939 r. produkowano tu oprócz piwa – gazowane wody owocowe i lód sztuczny. Zdolność produkcyjna wynosiła 15 000 hl. piwa rocznie, wytwarzano je aż do 1945 r. W następnych latach powstał państwowy zakład – „Grudziądzka Wytwórnia Octu, Musztardy i Majonezu OCETIX”. Zachowała się większość XIX- wiecznych budynków. Przy browarze istniał „Ogród Towarzyski” wraz z tarasem, natomiast w domu mieszkalnym był restauracja. Do I wojny światowej właścicielem był Fr. Dominikowski (do 1937 r.). Zmienił on „Ogród Towarzyski” na „Ogród Pałacowy”. Dom ten przetrwał nawałę wojenną.
- Nr 9, 11, 13. Posesje te były własnością rodziny Klose. Reinhart Klose założył w 1860 r. fabrykę p. n. „Lejarnia żeliwa i fabryka maszyn rolniczych”. Wytwarzano tu młocarnie cepowe, kieraty polowe oraz inne narzędzia rolnicze. Firma istniała do 1945 r.. Do obecnych czasów przetrwały dwa pomieszczenia parterowe (przy Rowie Hermana). Po 1945 r. mieściły się tu warsztaty ślusarskie, zbiórka makulatury i sprzedaż maszyn rolniczych „Unia”, oraz dwa małe budynki mieszkalno-sklepowe.
- Nr 15, Teatr Miejski. Wracając do ubiegłych lat – czyli do czasów istnienia w tym miejscu „Domu Strzeleckiego”, w parterowym budynku mieściły się sala, pokoje klubowe i restauracja. Wzdłuż „Rowu Hermana” – od strony południowej mieściła się kępielnia i weranda koncertowa. Druga wielka sala została dobudowana w 1890 r. i pokrywała się z obecną widownią teatralną. W nowej sali – oprócz zebrań odbywały się uroczystości, zabawy, występy itp. rozrywki. W 1920 r. Magistrat odkupił obiekty „Bractwa Kurkowego” i przekazał je na cele tea-

tralne. Po rocznej działalności, dnia 14.06.1923 r., pożar strawił część sceniczną budynku.¹ Odbudowany gmach Teatru otwarto dnia 10.03.1925. W czasie okupacji budynki teatralne gruntownie przebudowano. Przed teatrem, na zieleńcu, odsłonięto w dniu 29.06.1935 r. pomnik Stanisława Moniuszki wg projektu Stanisława Zelke z Torunia. Obecnie na tym miejscu jest usytuowany pomnik Fryderyka Chopina.

Domy o numeracji parzystej.

- Nr 2. na początku XX w. istniała tu Łaźnia Miejska- wannowa, ale ze względu na nieopłacalność została zlikwidowana.
- Nr 4/6. Krótco przed 1914 rokiem powstał tu 3-kondygnacyjny dom mieszkalno-handlowy, ze stropami betonowymi. Rozkwit tej posesji nastąpił po I wojnie światowej. Mieściły się tu sklepy – spożywczy, wyrobów tytoniowych, rzeźnicki i inne. Został spalony w czasie działań wojennych w 1945 r.
- Nr 8. Dom mieszkalny, pobudowany około 1930 r., został również spalony.
- Nr 10. Posesja ta istnieje do dziś, tylko poddasze jest obniżone. Właściciel W. Balcerowicz – po I wojnie światowej utworzył „Fabrykę wyrobów papierowych” (dawniej Lehmann). Trudnił się również sprzedażą olejów i smarów, części do maszyn mleczarskich oraz wyrobem cygar. W latach 30-tych XX wieku, trudnił się również wyrobem luster i szlifowaniem szkła (na zapleczu). Obecnie istnieje tam dom mieszkalny.
- Nr 12. Na początku XX w. mieścił się tu Urząd Katastralny (na parterze)- prowadzący rejestr gruntów i nieruchomości. W 1927 r. właścicielem stał się p. Lambert, trudniący się zakupem płodów rolnych (Grosshandelgesellschaft). Do magazynu wchodziło się od ulicy Kwiatowej. Na piętrach były pomieszczenia mieszkalne. W 1933 r. miała tu swą siedzibę „Główna Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa”. Po gruntownym remoncie w 1945 r. zaadaptowano budynek jako mieszkalny.
- Nr 14. Po drugiej stronie ul. Kwiatowej istniał Hotel „Pomorzanin” wraz z restauracją, nazywany również „Do Dworca” (Zu Bahn) i „Sanssouci”. Właścicielem był w okresie międzywojennym O. Gorkau. Hotel istnieje do dziś.
- Nr 16/18. Domy te były własnością Aleks. Havelke – profesora. Są to domy mieszkalne. Na ścianie frontowej budynku nr 18, znajduje się tablica upamiętniająca działalność siatki szpiegowskiej pod nazwą „Orzeł Biały” z okresu okupacji (por. Koźlikowskiego).
- Nr 20, 22, 24. Domy te należały do rodziny Domke. Zbudowane zostały na przełomie XIX i XX w. Na frontonie budynku nr 22 istnieje piękna ornamentyka. Na zapleczu domów mieściła się wytwórnia powozów i wozów konnych wraz z warsztatami naprawczymi. Później warsztaty te przekształcono na warsztaty napraw samochodów i innych pojazdów. Po 1945 r., obiekty te przejął zakład Fabryka Maszyn i Urządzeń Okrętowych „Warma”, do chwili przeniesienia się na Drogę Łąkową. Obecnie pomieszczenia przejęli wytwórcy różnych branż przemysłowych i rzemieślniczych.

W 1976 r. rozpoczęła się przebudowa głównej arterii komunikacyjnej miasta – i tak – wyjazd z miasta jest umiejscowiony na starej nawierzchni ulicy, natomiast wjazd do miasta (numery nieparzyste) jest pobudowany na nowym paśmie poprzez likwidację posesji nr 1 i 3, także częściowo – 5/7 i 15.

¹ Por. Leon Kaszewski, Pożar Teatru Miejskiego w Grudziądzu w 1923 r. Biblioteka KMDG, t. 24. Grudziądz 2003.